

Algemeen

Vogelwacht Uden heeft in 1986 als eerste vogelwerkgroep in Nederland met succes een kunstmatige oeverwaluwanwand gemaakt in het recreatiegebied "Hemelrijk" te Volkel. Inmiddels is dit initiatief door verschillende andere instanties en vogelwerkgroepen overgenomen.

Achtergrond Oeverwaluwanwand Hemelrijk

Op 1 januari 1986 moest de zandafgraving "Hemelrijk" door de toenmalige eigenaar, een aannemer, opgeleverd worden aan de gemeente Uden, die de plas zou gaan verkopen of verhuren.

Wij als vogelwacht waren al enige jaren bezig om de oeverwaluwan op de een of andere manier te behouden op het Hemelrijk. De gemeente wilde ons echter geen toezegging geven dat de broedplaats van de oeverwaluwan op Hemelrijk kon blijven. Een binding met de Vogelwacht zou een eventuele koper/huurder kunnen afschrikken. Het bestemmingsplan, opgesteld in 1970, betitelde het gebied als recreatiegebied

Uiteindelijk zat de gemeente met twee serieuze kandidaten aan de tafel. Eén van hen, Ton Derks, nam al vroegtijdig contact op met het bestuur van de Vogelwacht Uden. Ton bleek een vurig voorstander te zijn voor een oeverwaluwanwand en het gesprek dat hierover werd gevoerd verliep zeer positief.

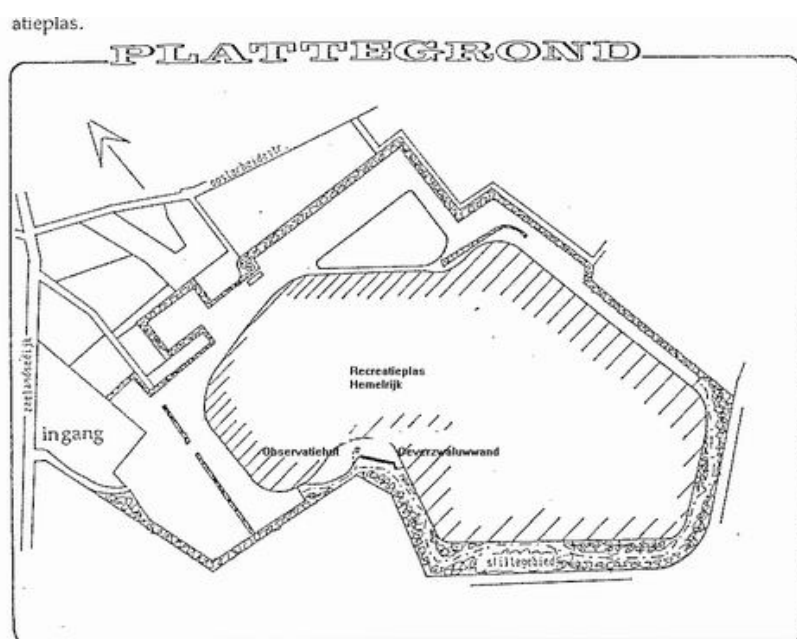
Wij waren dan ook blij toen Ton Derks ons vertelde dat hij de nieuwe huurder van de plas was geworden. Hierdoor werd de weg vrijgemaakt voor een oeverwaluwanwand. Geen "gewone", maar een kunstmatige gemaakte wand.

Voor toekomstige groepen die ook een zwaluwenwand willen aanbrengen op een zandwinningsgebied is het raadzaam om op een zo vroeg mogelijk tijdstip een gedeelte van het gebied, of het gehele gebied te laten aanwijken als natuurgebied. Bij oplevering staat men sterk en kan men eventueel een kunstmatige wand aanbrengen.

Hoe te bereiken

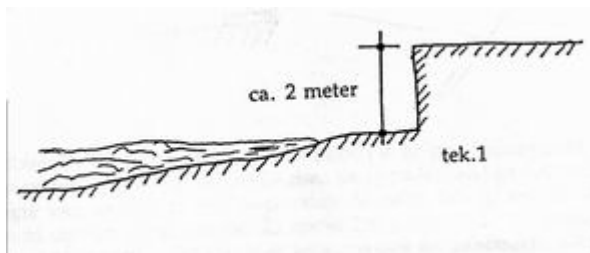
De recreatieplas "Hemelrijk " is gelegen tussen Volkel en Odiliapeel in de gemeente Uden. Rijdend over de rondweg Uden (Uden-Mill) richting Mill, laat u aan de rechterzijde liggen en neemt u de eerste afslag (rotonde) naar rechts, hier staat "Hemelrijk" al aangegeven. Onderstaande plattegrond laat zien waar de oeverzwaluwwand gesitueerd is op de recreatieplas.

De "kunstmatige" wand

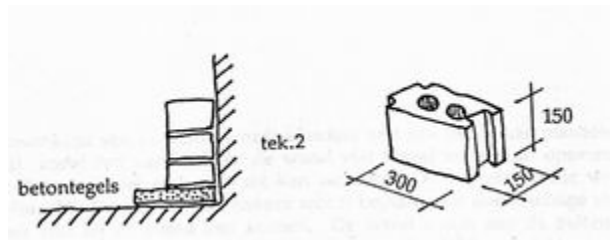
Een natuurlijke wand brokkelt af door weersinvloeden. Aan een snelstromende beek of rivier maakt dit niet zoveel uit, de oever blijft, door de schurende werking van de beek of rivier mooi stijl. Bij een zandafgraving is dit niet het geval. Elk jaar de oever afsteken is een heel karwei en is bovendien een remedie die men niet altijd kan gebruiken. In onze situatie zouden we in enkele jaren op het terrein van de buurman uitkomen. Vandaar dat wij een permanente wand gemaakt hebben. Uitgangspunt moet zijn dat de oeverwaluw zélf hun nestholten graven. Zou men dit niet doen dan zouden er nooit oeverwaluwen komen.

Er is dus als het ware een schild vóór de steile oever gezet. Hoe we te werk zijn gegaan wordt hier beschreven;

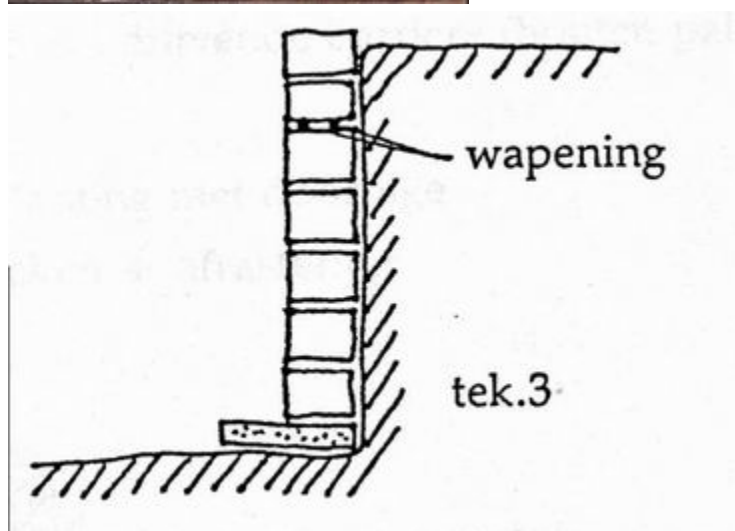

De wand wordt als eerste voldoende steil afgegraven.

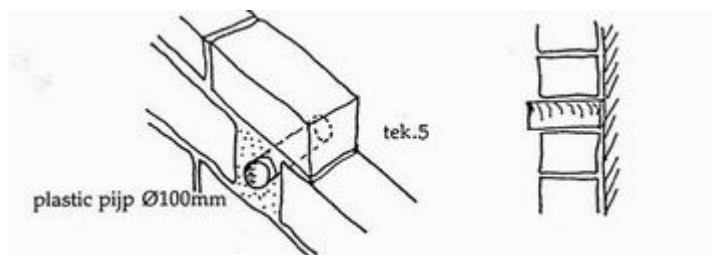
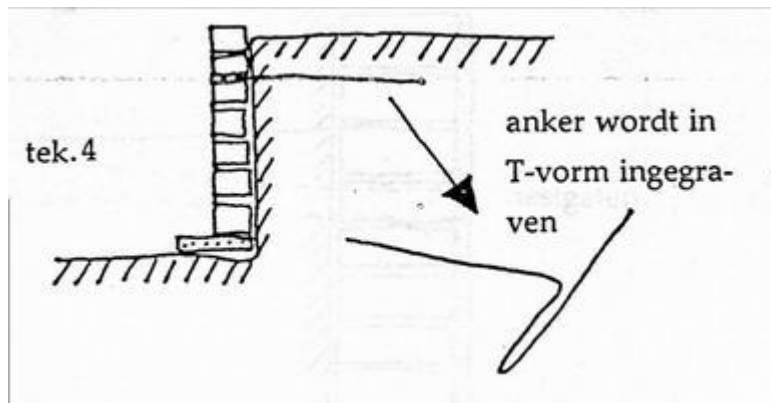
Onderaan leggen we eerst een laag betontegels, waarop de eerste rij betonblokken komt. We hadden een vaste grondslag, hierdoor was een zware fundering niet nodig. Betonblokken zijn fabrieksmatig gemaakte blokken, voorzien van een holte waardoor de steen licht is en dus makkelijk te verwerken. Deze blokken hebben een afmeting van 300x150x150 mm. Zorg ervoor dat er niet langs een lijntje wordt gemetseld, maar probeer het geheel een zo natuurlijk mogelijk aanzien te geven. Dit krijg je mede door het bochtige metselwerk.

De wand wordt opgemetseld. In de horizontale voeg wordt wat staalwapening gemetseld, zodat de wand stevigheid krijgt.

Hier en daar wordt een staaf ijzer (6 mm) naar achteren ingegraven. Dit om te voorkomen dat door de druk van de grond de muur omver wordt geduwd. (ong. 5 mtr. h.o.h.)

In de bovenste 60 cm. worden plastic pijpen (rond 10 cm.) ingemetseld. Deze kan men van tevoren insmeren met slaolie, zodat men ze er naderhand gemakkelijker uit kan trekken. De lengte van de pijp is iets langer dan de dikte van de betonblokken. Het aantal pijpen wat wij hebben aangehouden is 6 stuks per meter. De pijpen iets oplopend in metselen, zodat er geen regenwater in kan lopen.

De bovenkant van de wand wordt afgedekt met een dikke laag plasticfolie (ca. 2 meter breed), zodat het zand achter de wand niet teveel vocht kan opnemen waardoor bij vorst de wand niet stuk gedrukt kan worden. Op het plasticfolie worden graszoden aangebracht. De verdere bovenkant wordt beplant met doornachtige struiken, zodat het publiek niet bij de wand kan komen. De wand wordt aan de buitenkant bepleisterd met een specielaag. Deze wordt i.v.m. een vriendelijk aanzicht geschilderd met een niet giftige muurverf.

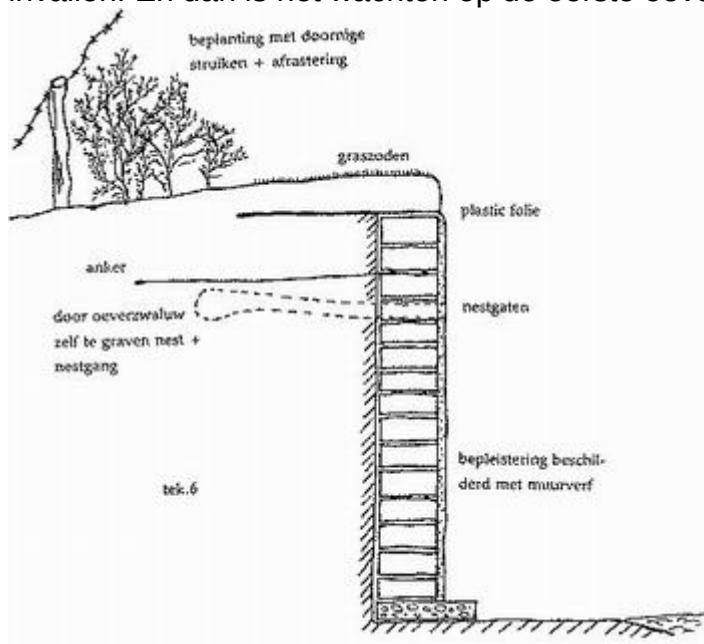
Uiteraard willen we recreanten weren bij de wand. Daarom hebben we op ca. 10 meter van de waterkant een drijvende barrière (houten palen) aangebracht.

Om de nieuwsgierigheid van bezoekers en uiteraard vogelaars te bevredigen zonder de oeverwaluwen te storen, hebben we tevens een observatiehut gebouwd. Hierin

kan men zonder dat de oeverwaluwen iets in de gaten hebben, van zeer dichtbij het wel en wee van de kolonie volgen.

Een kunstmatige wand vergt toch elk jaar enig onderhoud. De belangrijkste bezigheid hierbij bestaat uit het schoonmaken van de gaten en het vervolgens volstoppen met vers zand.

In de herfst halen we het, uitgras en stro bestaande nestmateriaal, uit de bewoonde gangen. Dit gebeurt met een speciaal hiervoor gemaakte stang met een haak eraan. Dan laten we de winter er "over heen" gaan om eventuele parasieten dood te laten vriezen. In februari (uiterlijk half maart) i.v.m. vroege oeverwaluwen worden de gangen weer gevuld met zand wat in de nabijheid opgescheept is. Het gemakkelijkst werkt het om een flinke schep zand met de hand voor in het gat te leggen en dan met een houten stamper dit zand naar achteren te duwen. Dan flink aanporren zodat het zand goed op elkaar geperst wordt. De gang mag uiteraard bij bewoning niet invallen. En dan is het wachten op de eerste oeverwaluwen.

De ruimte voor de wand mag niet begroeid raken met gras, struiken e.d. De oeverwaluwen moeten een vrije aanvliegroute hebben. Dit is een tijdrovende bezigheid is ons gebleken. Vandaar dat we naar iets gezocht hebben waarop struiken en gras niet zo goed groeien. Allereerst hebben we een laag landbouwfolie voor de wand aangebracht. Hierop is een leemgrind (dit was in de omgeving voorhanden) gestort, tot een dikte van ca. 5 cm. Het blijkt dat het grind komt te liggen bij regenslag. Bij een mooie zomer droogt het leem flink op en wordt een keiharde laag waarop weinig meer groeit. Hierdoor is het onderhoud aan de wand enorm afgenomen.

Kostenschatting

Uiteraard hangt dit zeer af van de zelfwerkzaamheid van de groep. Vogelwacht Uden beschikt over diverse bouwvakkers en bouwkundigen welke vele zaterdagen in touw zijn geweest om dit resultaat te verkrijgen, zodat de kosten gedrukt werden. Hier een overzicht van de toen gemaakte kosten (1986);

Vorbereiding o.a. correspondentie, (Fl.200,-)
bijwerken en afgraven wand, huur loader (8 uur á Fl.75,-= Fl.200,-)
85 betontegels 40x40x6 cm. á Fl.4,- (Fl.340,-)
1700 betonblokken 30x20x20 cm 17 m2 (Fl. 2210,-)
betonijzer wapening 100 mtr. rond 10mm (Fl. 60,-)
betonijzer trekstaven 240 mtr rond 6 mm (Fl.100,-)
specie 40 zakken á Fl. 9,- (Fl. 360,-)
zand e.d. (Fl.50,-)
Plastic pijpen rond 110 mm. (Fl.40,-)
Landbouwplastic 100 m2 0.2 mm dik (Fl. 80,-)
Verf Latex 10 ltr. á vFl.10,- (Fl.100,-)
Huur gereedschap, stroom etc. (Fl.50,-)
Onvoorzien (Fl.100,-)
Observatiehut 2 x 3 mtr. incl loopplank van 10 mtr. (Fl.1000,-)
Pm. 400 manuren (vrijwilligers!)

Het geheel is begroot op **Fl.5290,- (2405 euro)**, uiteraard kunnen de kosten per situatie verschillen. Veel hangt af van de zelfwerkzaamheid en de connecties om goedkoop aan materiaal te komen.

Onderhoud

Een kunstmatige wand vergt toch elk jaar enig onderhoud. De belangrijkste bezigheid hierbij bestaat uit het schoonmaken van de gangen en het vervolgens volstoppen met vers zand.

In de herfst halen we het, uitgras en stro bestaande nestmateriaal, uit de bewoonde gangen. Dit gebeurt met een speciaal hiervoor gemaakte stang met een haak eraan. Dan laten we de winter er "over heen" gaan om eventuele parasieten dood te laten vriezen. In februari (uiterlijk half maart) i.v.m. vroege oeverzwaluwen worden de gangen weer gevuld met zand wat in de nabijheid opgeschept is. Het gemakkelijkst werkt het om een flinke schep zand met de hand voor in het gat te leggen en dan met een houten stamper dit zand naar achteren te duwen. Dan flink aanporren zodat het zand goed op elkaar geperst wordt. De gang mag uiteraard bij bewoning niet invallen. En dan is het wachten op de eerste oeverzwaluwen.

De ruimte voor de wand mag niet begroeid raken met gras, struiken e.d. De oeverzwaluwen moeten een vrije aanvliegroute hebben. Dit is een tijdrovende bezigheid is ons gebleken. Vandaar dat we naar iets gezocht hebben waarop struiken en gras niet zo goed groeien. Allereerst hebben we een laag landbouwfolie voor de wand aangebracht. Hierop is een leemgrind (dit was in de omgeving voorhanden) gestort, tot een dikte van ca. 5 cm. Het blijkt dat het grind komt te liggen bij regenslag. Bij een mooie zomer droogt het leem flink op en wordt een keiharde laag waarop weinig meer groeit. Hierdoor is het onderhoud aan de wand enorm afgenomen.

Resultaten.

We mogen stellen dat de wand zeer goed geaccepteerd is door de oeverzwaluwen. De populatie is in een aantal jaren sterk uitgebreid. Ook landelijk gezien is de stand van de oeverzwaluwen na 1986 (gereedkomen wand) flink vooruit gegaan. Dit is waarschijnlijk het resultaat van de goede (natte) jaren in het overwinteringsgebied. Hieronder de resultaten van de afgelopen jaren

Jaar	1e broedsel	2e broedsel	Totaal
1986	7	12	19
1987	66	75	141
1988	101	89	190
1989	160	135	266
1990	35	36	69
1991	40	45	85
1992	28	23	51
1993	18	10	28
1994	20	8	28
1995	91	75	166
1996	39	33	72
1997	28	22	50
1998	5	3	8
1999	7	?	7
2000	32	?	32
2001	0	?	0
2002	5	?	5
2003	42	39	81
2004	47	38	85
2005	28	21	49
2006	0	0	0

2007	0	0	0
2008	0	0	0
2009	0	0	0

Diverse jaren werd er geconstateerd dat er een aantal nesten buiten de wand gemaakt zijn. Dit gebeurde in een berg zwarte grond (In 1993 18 nesten, 1994 2 nesten). De laatste jaren hebben er weinig oeverzwaluwen gebroed in de wand. Waarschijnlijk is het hoge riet voor de wand de reden hiervan, er is dan géén vrije aanvliegroute. In 2002 is er een gedeelte van het riet weggehaald. Het resultaat is dat er in 2003 weer 81 broedsels zijn geweest. In 2006 t/m 2009 helaas geen Oeverzwaluw broedend in de wand, wel in de directe omgeving waar een berg zand lag.

Conclusie

Er gaat uiteraard niets boven een natuurlijke wand, maar aangezien het feit dat er nogal wat onderhoud gepleegd moet worden aan een natuurlijke wand is het aan te bevelen een kunstmatige wand te bouwen.

Het kunstmatige van de wand kan tevens gerechtvaardigd worden doordat in Nederland in het verleden de natuurlijke geschikte biotopen voor oeverzwaluwen door kanalisering en rechte trekken van rivieren verloren zijn gegaan. Door de grindaafgravingen ontstonden tijdelijk geschikte plaatsen voor de oeverzwaluwen die het verloren gaan van natuurlijke wanden nivelleerde. Laten we nu proberen door het creëren van kunstmatige wanden het voortbestaan van de oeverzwaluw in Nederland te waarborgen.

